

DARVISHXON BOSHCHILIGIDAGI QO'ZG'OLON

Aralov Jahongir Ne'matulla o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davrida ko'tarilgan bir qator qo'zg'olonlardan biri 1885-yilda Farg'onada bo'lib o'tgan Darveshxon boshchiligidagi qo'zg'olon va uning ahamiyatli jihatlari, shiddatli janglar hamda ozodlik uchun qilingan sa'y-harakatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Asaka qishlog'i, Mullaxo'ja Nazirmirza, Chekto'ra qishlog'i, kapitan Bryanov, kapitan Glishanovskiy, podpolkovnik Deybner, Turkiston general-gubernatori O.Rozenbax, Sutxona qishlog'i.

Podsho Rossiyasining Turkiston xalqlariga nisbatan yurgizgan mustamlakachilik, ulug' davlatchilik va shovinistik siyosati albatta qonuniy suratda mahalliy aholining o'z milliy ozodligi, erki va insoniy haq-huquqlarini himoya qilish uchun muqaddas jangga otlantiradi.

Rossiya hukumatining o'tkazgan siyosatiga qarshi milliy ozodlik kurashlari juda ko'p bo'lgan bo'lib, 1887—1897-yillar mobaynida Farg'ona, Samarqand va Sirdaryoda mustamlakachilar idoralariga qarshi 668 marta hujum bo'lgan. 1897-1917-yillar orasida Turkistonda Rossiya imperiyasi bosqinchilariga qarshi 4922 marta isyon bo'lgan[Misr o'gli Qodir. 537 b.]. Ana shu qo'zg'olonlar va milliy ozodlik kurashlaridan biri sifatida Darvishxon boshchiligidagi qo'zg'olonni ham eslash joizdir.

1885-yilda Farg'ona vodiysida mustamlakachi hukumatga qarshi umumxalq qo'zg'oloniga tayyorgarlik ko'rildi. Vodiyning bir qator joylarida qo'zg'olonga tayyorgarlik ko'rish masalalari yashirin yig'ilishlarda ko'rilayotganidan mustamlakachi ma'murlar xabar topgan edilar. Shunday yig'ilishlardan biri 1885-yil 16-avgustida Asaka qishlog'ida Mullaxo'ja Nazirmirza uyida bo'lib o'tadi[www.uz.wikipedia.org. internet sayti.].

Vodiyning turli joylaridan kelgan 20 dan ortiq nufuzli kishilar qatnashgan bu yig'ilishda yurtni chet el bosqinchilaridan ozod qilish, o'lkada milliy davlatni tiklash uchun mustamlakachilarga qarshi birlashib kurash olib borish vazifasi ilgari suriladi. Yig'ilishda qo'zg'olon rejasi, uni o'tkazish vaqti, qo'zg'olonga rahbarlik qiladigan shaxs kabi masalalar hal etiladi.

Qo'zg'olonga rahbarlik qilishga Darvishxon Eshon To'ra ko'rsatiladi. Bunga sabab bu vaqtda aholining norozilik harakatida faol ishtirok etib el-yurtga ancha tanilib qolgan edi. U Andijon uyezdi Qo'rg'ontepa volostiga qarashli Chekto'ra qishlog'i fuqarosi, qo'zg'olonga rahbarlik qilgan paytda 45 yoshda bo'lib, Andijon va Qo'qon uyezdlarida ancha katta yer mulkka ega bo'lgan. Ammo shunga qaramasdan

Darvishxon o‘z manfaatidan xalq, vatan manfaatlarini ustun qo‘yib, milliy ozodlik harakatiga boshchilik qiladi[Shamsutdinov R.... 210 b.].

U qisqa vaqt ichida O‘sh, Andijon uyezdlari volost va qishloqlarida ko‘plab aholini qo‘zg‘olonga jalb eta oladi. Darvishxon boshliq qo‘zg‘olonchilar yangi Marg‘ilon shahrini Andijon va Qo‘qon bilan bog‘lovchi aloqa simlarini uzib tashlaydi. Bu hodisa to‘g‘risida keyinchalik mustamlakachi hukumat vakillaridan biri «bu hodisa qo‘zg‘olon bo‘lishi muqarrar ekanligini ko‘rsatgan edi»[Tillaboyev S. 12-13 b.] deb xotirlagan.

Darvishxon boshchiligidagi qo‘zg‘olonchilar ko‘lami tobora kengayib boradi. Asaka, Qo‘rg‘ontepa, Shahrixon, Oltinko‘l, Jalolquduq, O‘sh uyezdining Novqat, Tutlik qishloqlari, Oqbo‘yra volosti, Marg‘ilon kabi joylar ham qo‘zg‘olon girdobiga tortilgandi. Qo‘zg‘olon shunchalik keskin tus oldiki, uni bostirish uchun mustamlakachi hukumat viloyatni turli joylariga, jumladan Andijon, O‘sh va Marg‘ilon uyezdlariga harbiy kuchlarni yuborishga majbur bo‘ladi. Vodiy bo‘ylab borgan sayin avj olayotgan Darvishxon rahbarligidagi qo‘zg‘olonni bostirish va uning rahbarlarini qo‘lga olish vazifasi Andijon uyezdi boshlig‘i kapitan Bryanovga topshirilgandi[Shamsutdinov R.... 211 b.].

Uning ixtiyoriga O‘sh uyezdining boshlig‘i podpolkovnik Deybner, uning yordamchisi kapitan Glishanovskiylar boshchiligidagi harbiy kuchlar yuboriladi. Qo‘zg‘olonchilar bilan Bryanov boshchiligidagi harbiy kuchlar birinchi bor 17-avgust kuni kechqurun to‘qnashadi. Kutilmaganda qilingan hujumdan Darvishxon boshchiligidagi qo‘zg‘olonchilar har tomonga chekinishga majbur bo‘ladilar. Shundan so‘ng Darvishxon Namangan tog‘lari tomonida o‘z atrofiga 800 ga yaqin odam to‘plashga erishadi[. www.uz.wikipedia.org. internet sayti.].

Darvishxon boshchiligidagi qo‘zg‘olon to‘g‘risida Turkiston general-gubernatori O.Rozenbax Rossiya harbiy vaziri P.S. Vannovskiya yozgan xatida «qo‘zg‘olon viloyatning turli joylarida bir vaqtda boshlanishi va qo‘zg‘olonchilarning o‘g‘rilik va talonchilik qilmasdan, barcha aholini bu harakatga chaqirilishi, bu harakatning to‘liq ma’noda amaldagi hukumatga qarshi qaratilganligini ko‘rsatadi... ular yomon qurollangan, oz sonli bo‘lishlariga qaramasdan jiddiy tartibsizliklarni keltirib chiqarishlari..., ayniqsa soliqlar to‘lanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi»[Tillaboyev S. 22 b.].

Podsho Rossiyasi ma’murlari kuch bilan qo‘zg‘olonni shafqatsizlarcha bostirdilar. Qo‘zg‘olonchilardan shunchalik darajada ko‘p qamoqqa olindiki, hatto ularni qamash uchun joy masalasi muammo bo‘lib qolgandi, qo‘zg‘olon rahbari Darvishxon 1886-yil 22-fevralda Samarqand viloyatining Sutxona qishlog‘i yaqinida qo‘lga olinadi, lekin u Jizzax yaqinida qochib qutulib ketadi[O‘zbekistonning yangi tarixi... 208 b.]. Darvishxon akasi Iskandarning bergan ma’lumotiga ko‘ra 1889-yili Afg‘onistonda vafot etgan. Darveshxon boshchiligidagi qo‘zg‘olon garchand

bostirilsada, biroq u bundan keyingi milliy ozodlik harakatlariga zamin hozirladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Misr o'gli Qodir. Moskva zulmi. II-jild. Istanbul. 1972.
2. Tillaboyev S. Mustamlakachilarga qarshi Darvishxon boshchiligidagi qo'zg'olon. Toshkent. 2002.
3. Shamsutdinov R., Karimov Sh., Ubaydullayev O'. Vatan tarixi (XVI-XX asr boshlari). 2-kitob. Toshkent. 2010.
4. O'zbekistonning yangi tarixi. Birinchi kitob.
5. www.uz.wikipedia.org. internet sayti.